

הרב ישראל רוזנברג

מחלוקת הרשב"א והר"ן בפיסוק דברי הרמב"ן (כט, א, מב, א; מא, ב)

א. הקדמה

ב. חזקת שלש שנים

1. פירוש הרמב"ן

2. ביאור הר"ן בדברי הרמב"ן

3. ביאור הרשב"א בדברי הרמב"ן

4. סיכום

ג. דר בה המוכר חד יומא

1. פירוש הרמב"ן

2. ביאור הרשב"א בדברי הרמב"ן

3. ביאור הר"ן בדברי הרמב"ן

א. הקדמה

במאמר זה מובאת מחלוקת ראשונים בשתי סוגיות במסכת בבא בתרא. אולם בניגוד למחלוקות רגילות הנסמכות למקורות פרשניים שונים, מחלוקת זאת יסודה בפירוש אחד. כך, מפירוש אחד של הרמב"ן, בשתי מקומות, יצרו הרשב"א והר"ן שתי שיטות בעיקבות פיסוק והדגשה שונה בדברי רבם.

ב. חזקת שלש שנים

1. פירוש הרמב"ן

הגמרא בבבא-בתרא (כט, א) מלמדת על תקנת שלש שנים :

אדם היושב בקרקע ובא בעל הקרקע הקודם וטוען שהקרקע שלו ושהשני יושב בקרקע בגזלנות. אם היושב בקרקע נמצא פחות משלש שנים ואין לו שטר קניה על השדה, הקרקע חוזרת לבעליה הראשון. ואם יושב שלש שנים הקרקע נשארת ברשותו.

בביאור תקנת שלש שנים המובאת בגמרא בבא בתרא בדף כט, מביא קצות החושן (סימו קמ, ס"ק ב) שתי דעות:

שיטת הנימוקי-יוסף: למרות שהמערער לא מחה על ישיבת המחזיק אין רגלים לדבר שמכר את הקרקע, ואפילו אם לא מחה זמן רב. אולם מכיוון שאדם מאבד שטרו לאחר שלש שנים, אם לא מערערים על השדה, לכן תקנו חז"ל שאמנם עד שלש שנים למרות שהמערער לא מחה, הקרקע תהיה שלו וחובת הראיה על המחזיק "הראה שטרך". אבל, מעבר לשלש שנים, מכיוון שאדם מאבד שטרו, מכאן ואילך חובת הראיה על המערער.

שיטת הרמב"ן בבבא בתרא (מב, א), בה יעסוק המאמר ולכן נביאה במלואה:

אכלה האב שנה והבן שתיים האב שתיים והבן שנה האב שנה והבן מחה הרי זו חזקה.

מכיון שהמערער לא מחה וסה"כ השתמשו בקרקע שלש שנים הרי זו חזקה. מוסף הרמב"ן, שיש שרצו לומר שמדובר בבן גדול דוקא אבל בן קטן כיון שגם אם המערער ימחה הוא יאבד את השטר אם כן אין טעם למחות ולא הוי חזקה. טוען הרמב"ן כנגד:

ואין אני מוחזק בטעם זה דטעמא דחזקת שלש שנים לאו משום איזדהורי ידיה בלחוד, אלא כיון דהאי שתיק רגלים לדבר, אלא שתוך שלש אמרינן ליה למחזיק "אחוי שטרך" ולאחר שלש כיון דלא מזדהר ביה טפי איתרע ליה האי טענה ואמרינן לא לחינם שתק. וקטן נמי לא בר איזדהורי טפי הוא.

הרמב"ן בדבריו מבאר את תקנת שלש שנים לדעתו וממנה מובן שאף בקטן כיון שהמערער לא מחה, ראיה שהקרקע שייכת למחזיקים.

ואולם מהי תקנת שלש שנים לפי הרמב"ן, נחלקו בזה הרשב"א והר"ן.

2. ביאור הר"ן בדברי הרמב"ן

תחילה נביא את ביאור הר"ן כאן שהוא ההסבר המקובל. הר"ן בסוגיה מביא את הרמב"ן, ומבאר, שאדם הרואה שמחזיקים בקרקע שלו אינו שותק ואם שתק רגלים לדבר שהקרקע אינה שלו. אלא, שיש לו טענה כלפי המחזיק "הרי קניתי בשטר, הראה לנו את שטר הקניה", ולכן עד שלש שנים אין המחזיק יכול לטעון איבדתי את השטר. מעבר לשלש שנים, כיוון שאדם לא נזהר בשטרו, נאמן לטעון איבדתי והקרקע תישאר בידו.

3. ביאור הרשב"א בדברי הרמב"ן

הרשב"א (כט, א) בביאור דברי רבא כותב, ז"ל:

אלא אמר רבא תלת שנין מיזדהיר איניש בשטריה טפי לא מיזדהר כלומר
דזה יודע דטפי לא מיזדהר כי לא מיחה תוך שלש שנים מיחזי כמערים,
לישתוק עד שיאבד זה ראיותיו.

כלומר כיון שהמערער לא מחה עד עבור שלש שנים, מרע את טענתו ותולים שלא טען עד
עכשיו כיון שחיכה שהמחזיק יאבד את השטר ואז יטען "הראה לי את שטרך". בדף מב,
מביא הרשב"א את הרמב"ן, ז"ל:

והרמב"ן ז"ל כתב דאפילו בקטן עלתה לו חזקה דריע ליה טענת המערער
דהוה ליה למחויי ולא ישתוק. וקטן נמי לאו בר איזדהורי טפי משלש
בשטריה.

גם כאן כותב הרשב"א שהחסרון הוא בטענת המערער, ומציין שזו כוונת הרמב"ן. כיצד
הוא למד את הרמב"ן שצוטט לעיל?

הרמב"ן מדגיש ששתיקת המערער היא רגלים לדבר שהקרקע אינה שלו, אלא שתוך שלש
אמרינן למחזיק אחוי שטרך. "ולאחר שלש כיוון דלא מיזדהר ביה טפי איתרע ליה האי
טענה ואמרינן לא לחנם שתק". למי מתייחסים דברי הרמב"ן "לא לחנם שתק"? הר"ן
סובר, שלאחר שלש שנים נתערעה טענת המערער "הראה לי את שטרך" ואומרים שלא
לחנם שתק מתחילה ולא ערער, ולכן זו ראייה שהקרקע של המחזיק. כלומר "לא לחנם
שתק" חוזר לשתיקה הראשונית של המערער שיצרה רגלים לדבר, ובירור שהקרקע של
המחזיק. אבל הרשב"א סובר שהמילים "לא לחנם שתק" כוונתם, שאנו אומרים שהמערער
המתין עד עבור שלש שנים כיוון שידע שהמחזיק יאבד את השטר ואז המחזיק לא יוכל
להתגונן. ואם כן לא לחנם שתק המערער אלא כדי להערים על המחזיק. וכך היא הבנת
הרשב"א ברמב"ן: כיון שהמערער לא מחה אם כן רגלים לדבר שהקרקע אינה שלו. אולם
עדיין יש למערער טענה חזקה הראה לי שטרך, אבל לאחר שלש שנים טענת הראה לי שטרך
מתערעת, כי אומרים שלא מחה עד עכשיו כיון שרצה להערים ולתפוס את המחזיק בלא
שטר, ולכן טענת "הראה לי שטרך" היא טענה חלשה, והקרקע נשאר ברשות המחזיק.

4. סיכום

לדעת הר"ן אם למחזיק אין שטר, בתוך שלש שנים זה מירע את טענתו שהוא קנה את
הקרקע. אבל לאחר שלש שנים אין ריעותא בטענת המחזיק ולכן הרגלים לדבר מקנים לו
את הקרקע. אבל לרשב"א, אמנם בתוך שלש שנים יש זכות למערער לטעון אחוי לי שטרך
וזו טענה טובה. אבל לאחר שלש שנים אנו אומרים שזו טענה רעועה ותולים שטוען עכשיו
כיון שרצה להערים על המחזיק, והכל תלוי בפירוש המילים "ולא לחנם שתק".

ד. דר בה המוכר חד יומא

1. פירוש הרמב"ן

בגמרא (מא, ב) ראובן מערער בפני שמעון על כך ששמעון מחזיק בקרקע שלו, ושמעון עונה לו, קניתי מלוי שאמר לי שקנה ממך, והחזקתי שלש שנים. אומר ר' חייא, שאם יש למחזיק עדים שהמוכר לו גר יום אחד בקרקע, טוענים למחזיק שהמוכר קנה מראובן. אבל, אם אין לו עדים הרי זו חזקה בלא טענה והקרקע חוזרת לראובן.

מוסיף הרמב"ן ואולם אם יטען המחזיק ראיתי שהמוכר דר בה יום אחד, ויש להאמינו במיגו שיכול היה לומר למערער, קניתי ממך והחזקתי שלש שנים אין זה מועיל. וטעם הדין כותב הרמב"ן, ז"ל:

טעמא דמילתא דלא טענינן ליה אנו, "לקחה מוכר מן הראשון", אלא אם כן יש עדים. שרגלים לדבר שלקחה כיון שדר ביה, ומשום מיגו דידיה לא טענינן אנו. אע"פ שהיה נאמן אילו בא בטענה כגון קמיה דידי זבנה מינך. ואי לא טעין לא טענינן ליה, משום דמיחזי לן כשיקרא הואיל ולא דר בה. ואי משום דהאי אמר הכי אנו לא טענינן ליה שלא מפיו אנו חייין.

2. ביאור הרשב"א בדברי הרמב"ן

הרשב"א מבאר מדוע אין המחזיק נאמן לומר "המוכר דר ביה חד יומא" במיגו של מינך זבינתיה:

וטעמא דמילתא, משום דקסבר ר' חייא דאם איתא דזבנה, סתמא דמילתא מיחזו חזו ליה אינשי דדר ביה או אכיל ליה חד יומא... הילכך, כי אמר האי קמאי דידי דר ביה ולית ליה סהדי קלישא טענתיה.

כלומר הרשב"א סובר שכאשר אדם דר בבית יום אחד ודאי היו עדים שראו זאת וכל שאין עדים, אף שלמחזיק יש מיגו, אנו חוששים שאין זו האמת, דכיצד אין עדים על המגורים. דברי הרשב"א מבוססים על סיום דברי הרמב"ן "ואי לא טעין לא טענינן ליה משום דמיחזי לן כשיקרא".

3. ביאור הר"ן בדברי הרמב"ן

אבל הר"ן מבאר :

י"ל דהיינו טעמא משום דכי מהימנין ליה משום מיגו ה"מ כשאין אנו צריכין לטעון עוד על מה שהוא אומר... אבל אי מהימנין ליה דההוא דקמיה דר בה חד יומא משום מיגו, אכתי אנו צריכין לטעון לו דההוא דקמיה לקחה מהמערער ואין אנו טוענין אלא על דבר שהוא ברור מצד עצמו, אבל לא על דבר שאין אנו סומכין בו אלא משום מיגו דידיה.

הר"ן מבאר, שכאשר דר ביה המוכר יום אחד אין טענה זו מספקת, אלא שבצירוף טענת בי"ד ללוקח שהמוכר קנה מהמערער. בי"ד טוענים טענה זו רק כשיש עדים והיו רגלים לדבר שהמוכר קנה. אבל כשיש רק מיגו שדר ביה חד יומא ואין בירור כ"כ גמור לכך, אין בי"ד טוען ללוקח. דברי הר"ן נסמכים על תחילת דברי הרמב"ן "טעמא דמילתא, דלא טענין ליה אנן 'לקחה מוכר מן הראשון' אלא אם כן יש עדים, שרגלים לדבר שלקחה כיון שדר בה. ומשום מיגו דידיה לא טענין ליה אנן". כלומר כשיש רק מיגו שדר ביה חד יומא אין בי"ד טוענים ללוקח, והמוכר קנה מהמערער.